

A méloszi dilemma a Duna partjáról nézve

Mártonffy Balázs

Bevezetés

A 21. század elején mindenki számára jól érzékelhető, hogy az Egyesült Államok rendszerszintű kihívóra talált Kínában. Sokan feltételezik azt is, hogy Kína célja az Egyesült Államok által kialakított világrend szabályait újraírni saját érdekei mentén. Még nem eldöntött kérdés viszont az, hogy teljesen új szabályokat és rendszert akar-e világszinten kialakítani, vagy inkább a jelenlegit átformálni. Ahogy az sem eldöntött kérdés, hogy sikerül-e neki, vagy marad az Egyesült Államok a primer nagyhatalom a nemzetközi rendszerben. Könyvünk célja, hogy felmérje Magyarország mozgásterét a korunkban kialakuló, illetve már kialakult nagyhatalmi versengésben, e fejezet pedig az állami és nemzeti biztonsággal és hatalmi logikával foglalkozó módon igyekszik elméleti és történelmi keretbe helyezni ezt a jelenséget.

Eltérő történelmi korszakoknak eltérő hatalmi versengési logikájuk van. Egyes elemzők szerint a hidegháború utáni időszak, a posztbipolaritás volt a legideálisabb a nem nagyhatalmak számára, amikor a mozgásterüket leginkább tudták növelni.¹ De ma már meghaladtuk a posztbipoláris korszakot, és Kína felemelkedése egy új globális korszakot nyitott meg. Korunk nagyhatalmi versengésében azonban még nem egyértelmű, hogy pontosan milyen sorsra is jutnak a nem nagyhatalmak, és mekkora mozgásterük lesz. Ugyanakkor több olyan tényező már kezd kirajzolódni, amelyek helyes értékelése elengedhetetlen Magyarország mozgásterének meghatározásakor.

Világviszonylatban a két legmeghatározóbb hatalom, az Egyesült Államok és Kína, versengése alakítja a rendszert, és a jelenlegi globális környezet megbízhatatlan és instabil.² Úgynevezett potenciális nagyhatalmi tranzíciós időszakokban vagyunk. Ilyen esetekben világviszonylatban a nem nagyhatalmak általában csak mellékszereplők a két nagyhatalom egymásra irányuló figyelme közepette. Sőt, történelmi példák azt mutatják, hogy a nagyhatalmak célja, hogy meggátolják a nem nagyhatalmakat érdekérvényesítésükben. Nagyhatalmi versengési időszakban ez kiemelten igaz. De a nem nagyhatalmaknak ilyenkor is van mozgásterük, sőt, kutatások egyértelműen mutatják, még Magyarországnál jóval kisebb méretű államok is komoly célokat tudnak elérni

¹ Szalai Máté: A világrend fragmentációja és a kisállamok helyzete az új koronavírust követően. *Külügyi Szemle*, 19. (2020), 3. 57–77.

² Anne-Marie Brady – Baldhur Thorhallsson: Small States and the Turning Point in Global Politics. In Anne-Marie Brady – Baldhur Thorhallsson (szerk.): *Small States and the New Security Environment*. Cham, Springer, 2021. 1–11.

a helyes stratégia kiválasztásával.³ Magyarországnak ebben a dinamikában kell megtalálnia a mozgásterének határait.

A magyar mozgáster meghatározásának, illetve kiterjesztésének felméréséhez három dilemma helyes meghatározására és a rájuk adott válaszok optimalizációjára van szükség. Az első dilemma Magyarország hatalmi identitásának meghatározása, tehát hogy kis- vagy középhatalom-e az ország, mivel a két meghatározás eltérő külpolitikai logikát diktál. A második dilemma a realista szövetségi biztonsági dilemma magyar vonatkozásban, tehát helyes választ adni a szövetségen belüli magára hagyás és a csapdába csalás kettős félelmekre. A harmadik pedig korunk talán legnagyobb kérdésének, tehát annak a dilemmának az eldöntése, hogy különleges-e a mai korszakunk – minőségileg más-e a helyzet akár azért, mert nukleáris fegyverek vannak jelen, vagy a globalizációs folyamatok átstrukturálták világunkat, vagy pedig mert az Egyesült Államok az eddigiektől eltérő hegemon. A három dilemma megismeréséhez elengedhetetlen a történelmi múlt és egy elméleti értelmezési keret biztosítása.

Az ókori méloszi dilemma mai szemmel nézve

A dilemmák értelmezéséhez egy kiterjesztett realista keretet választottunk, tehát realista⁴ alapokon nyugvó, ugyanakkor az elmélet határait szem előtt tartó módon vonjuk le a következtetéseket. A fejezet címe pedig a történelmi múltból idéz, amikor a legrégebbi realistának titulált írás, Thuküdidész *Peloponnészoszi háborújának* sorait követi. Ez az írás, amely „a kortárs realista politikaelmélet számára mégis gazdag inspirációs forrást jelenthet”,⁵ a politikatudományi és nemzetközi kapcsolatok elméletben használt realizmus alapjait tartalmazza. A realista elméletben az olyan nagyhatalmakat, amelyek egy földrajzilag körülhatárolt régiót uralnak, hegemonoknak hívjuk. A Kr. e. 5. századi regionális nagyhatalmi versengésben Spárta, az akkori rendszert uraló úgynevezett *status quo hegemon* volt. Spárta pedig egy feltörekvő hatalomban, Athénban talált kihívóra. Athén volt tehát az úgynevezett revizionista hegemon, azaz a status quót megtörni kívánó, szándéka pedig a hatalmával együtt növekedett. Thuküdidész szerint Spártának Athén mint új hegemon felemelkedésétől való félelme tette a háborút elkerülhetetlenné. Itt kiemelő, hogy nem a felemelkedés ténye önmagában, hanem az ettől való *félelem* volt az, ami az ókori görög író szerint elkerülhetetlenné tette a konfliktust.

A Spárta és Athén közötti nyílt háborúba torkolt versengés az egész régióra kiterjedt, és a legtöbb városállam a régióban a két nagyhatalom által vezetett szövetségekbe tagolódott. Az Égei-tenger egyik szigetén fekvő Mélosz, a régió egyik kishatalma, a versengés kezdetekor még független állam volt. Abban különbözött viszont a többi regionális

³ Jacqueline Braveboy-Wagner: Opportunities and Limitations of the Exercise of Foreign Policy Power by a Very Small State: The Case of Trinidad and Tobago. *Cambridge Review of International Affairs*, 23. (2010), 3. 407–427.

⁴ Pontosítva egy, a nemzetközi kapcsolatok elmélet által strukturális vagy neorealistának nevezett elméleti keretből indulunk ki.

⁵ Illés Gábor: Thuküdidész és a politikai realizmus. *Politikatudományi Szemle*, 24. (2015), 1. 111–131.

városállamtól, hogy független is akart maradni. Ezt viszont Athén nem hagyta, sőt, athéni értelmezés szerint nem is hagyhatta. A híres méloszi párbeszéd sorai alább példázzák a szemben álló felek logikáját:

„Mélosziak: S nem elégednétek-e meg azzal, ha mi ellenségeitekből barátaitokká válva nyugodtan maradnánk, anélkül, hogy bármelyik féllel szövetséget kötnénk?

Athéniaiak: Nem! Ellenséges érzületek kevesebb kárt okozna nekünk, mint barátságok, amely alattvalóink szemében éppen gyengeségünket, míg gyűlöletek hatalmunkat bizonyítanák.”⁶

Mélosz makacs ellenállásával és teljes függetlenségének megőrzéséhez való feltétlen ragaszkodásával felbőszítette Athént, amely végül leigázta őt. Férfijait kardélre, nőit pedig rabszolgasorba tiporta az athéni nagyhatalom. Mélosz helytelenül határozta meg saját hatalmi identitását, a szövetségek szerepét, illetve a rendszerszintű kritériumok fontosságát, és így sikertelenül próbálta meg garantálni saját biztonságát.

E történelmi példa mozgatórugói ma is visszaköszönnék. Ha a párhuzamot napjaink nagyhatalmi versengésére akarjuk átültetni, az Egyesült Államok a status quo hegemon, Spártát testesíti meg. Kína a kihívója, tehát a revizionista hegemon, ez esetben Athén. A két hegemon versengésének logikája és az érdekszférák világához való visszatérés mindennapjaink részét képezi.

A történelmi példát továbbgondolva Mélosz pedig, amely nem nagyhatalomként igyekezett túlélni korszaka nagyhatalmi versengését, akár Magyarország is lehetne. Hiszen gyakran hallhatjuk a mai magyar politikai párbeszédben a független és a szuverén politika fontosságának hangsúlyozását. Viszont Magyarország helyzete Mélosztól legalább egy fontos tényezőben eltér. A fent idézett párbeszéd idejében ugyanis Mélosz még nem volt sem Spártával, sem Athénnal szövetségben, viszont Magyarország 1999 óta az Egyesült Államok által vezetett transzatlanti szövetség, a NATO tagja. Ezen kiindulópontok biztosítják elméleti keretünk alapköveit.

Elméleti keret

Ahhoz, hogy a magyar mozgásteret befolyásoló dilemmákat helyesen tudjuk értelmezni, valamint a nemzetközi világrend mozgatórugóit megértsük, az államok és a hatalmak közötti különbségeket kell elméleti keretbe helyezni. A politikatudományi és nemzetközi kapcsolatok elméleti megközelítésében a köznyelvben „világként” aposztrofált társas valóságot úgynevezett „nemzetközi rendszerként” határozzák meg. A nemzetközi rendszerben pedig az államok a cselekvők és az ő viselkedésük a mérvadó.⁷ Cselekedeteiket és a nemzetközi rendszer stabilitását realista értelmezésben az határozza meg, hogy mennyi hatalmuk van egyes államoknak, és hogy hány nagyhatalom van egy adott időben épp jelen. A hatalom egy nehezen meghatározható, komplex fogalom, amely alatt politikatudományi vetületében általában egy adott cselekvő azon képességét értjük, hogy

⁶ Thuküdidész: Méloszi dialógus. In Thuküdidész: *Peloponnészoszi háború* V. Ford. Muraközy Gyula. 2.

⁷ Kenneth Waltz: *Theory of International Politics*. Reading, Massachusetts, Addison-Wesley, 1979.

olyan lépésre tud rákényszeríteni egy másik szereplőt, amelyet az önmagától nem tenne meg. Az államoknak pedig eltérő hatalmuk van, amelyet nehéz általánosítva mérni.⁸ Ezért egy közbenső mértékegységgel gondolkodtunk sokáig az állami hatalomról: a katonai hatalom és a látens katonai hatalom, tehát a gazdasági hatalom együttesét határozzuk meg mint iránytű egy állam hatalmának felbecslésekor. Manapság már sokkal komplexebb hatalmi mérések is napvilágot láttak, amelyek több tényezővel bonyolítják az állami hatalom mérését, köztük a „puha” hatalom, a „*soft power*”, de egy adott állam számára elérhető katonai képességek és a gazdasági erőforrások összessége egy gyakran használt kiindulópont az adott állam hatalmának besorolásakor.

Az államok kategorizálása pedig napjainkban három típusba történik: nagyhatalmakra (extrém formájukban szuperhatalmakra), középhatalmakra és kishatalmakra (extrém formájukban mikrohatalmakra). De nem volt ez mindig így, hiszen a nemzetközi kapcsolatok elmélete eredetileg pusztán csak két típusú hatalmat különböztetett meg: a nagyhatalmakat és nem nagyhatalmakat, vagyis mindenki mást. Ez a két kategóriát tartalmazó elemzési keret viszont nem volt kellően részletes, sőt nem is volt kellően releváns olyan hatalmak számára, amelyeket nem az egész rendszer érdekelt, tehát az olyan hatalmak számára, amelyeknek nem voltak globális ambíciói.

A regionális megközelítés egyre fontosabbá vált a modern történelemben. Példának okáért a realizmus egyik legkiemelkedőbb alakja, Kenneth Waltz 1960-as években végzett kutatása szerint a bipoláris, vagyis két pólust alkotni képes nagyhatalommal rendelkező világ stabil volt. Waltz szerint tehát a Szovjetunió és az Egyesült Államok által megvívott hidegháború alatt a két szuperhatalom közötti viszony stabilitása a mérvadó. És az ő meglátása szerint a vietnámi háború egy kis érdektelen apróság volt a rendszerben, mivel nem veszélyeztette a rendszer stabilitását, sőt, Waltz szerint előnyére vált, mivel behatárolt küzdőteret biztosított a nagyhatalmak számára.

Ugyanakkor egy több százezer ember életét követelő, majdnem húszéves háborút nehéz egyszerűen figyelmen kívül hagyni. A globális ambíciókkal nem rendelkező hatalmak számára ezért a régiók szerepe és a regionális megközelítés is mérvadó, a globális stabilitás mellett. Hiszen, ha regionálisan gondolkodunk, márpedig a szuperhatalmakon kívül szinte mindegyik másik állam régiókban tevékenykedik, egy vietnámi háború igenis csökkenti a stabilitást. Ezen folyamatok végeredményeként bekerült az elemzési képbe a „regionális” nagyhatalom, amely globális szinten gyakran csak középhatalom.

Ahogy viszont egyértelművé vált, hogy a regionális megközelítés legalább olyan fontos egyes országok külpolitikai mozgásterének vizsgálásakor, mint a rendszer, már messze nem volt elég pusztán „nagyhatalmakban” és „mindenki másokban” gondolkodni. Ezért alakították ki a közép- és a kishatalom fogalmát, amelyeket gyakran a tudósok és a szakértők eltérő módon használnak, attól függően, hogy regionális vagy világ/rendszer szintű keretben gondolkodnak-e. Példának okáért egy hatalom lehet teljes rendszer-szinten középhatalom (például Németország napjainkban), viszont ha csak az Európai Uniót vesszük, akkor már egyike a nagyhatalmaknak Franciaországgal együtt.

⁸ James D. Morrow: Arms Versus Allies: Trade-Offs in the Search for Security. *International Organization*, 47. (1993), 2. 207–233.

Az eltérő terület- és időszak-meghatározások miatt keverednek gyakran ezek a hatalmi fogalmak. Fontos azonban megjegyezni, hogy nincs és sosem volt pontos választóvonal, hogy mikor avanzsál egy állam „nagyhatalommá,” vagy hogy pontosan mikor is lesz már egy állam nem kishatalom, hanem nagyhatalom. Sőt, mivel a hatalom bújtatott szándékból időnként igyekszik önmagát erősebbnek vagy gyengébbnek láttatni, sosem lesz pontos választóvonal. A kutatók többségének álláspontját tükrözi egy-egy ilyen tudományos meghatározás, de a konszenzus ebben a kérdésben illuzórikus.⁹

A jelen helyzetben, tehát a 2020-as évek elején, eltérő képek vannak a nagyhatalmak helyzetéről. Ha elfogadjuk a katonai és a gazdasági erőforrások összességét, kiegészítve az ambícióval és a tágan értelmezett puha hatalmi képességgel, mint a hatalom meghatározását, akkor a nemzetközi rendszerben, tehát világszinten, két nagyhatalom van: az Egyesült Államok és Kína. Ha viszont a Magyarország számára is érdekes európai régiót nézzük csak, már más a helyzet. Az európai nem nagyhatalmakat ugyanis kevésbé érdekli, hogy Dél-Amerikában és Óceániában milyen hatalmi harcok zajlanak. Ha csökkentjük a világról az európai régióra az elméleti keretünket, akkor az Egyesült Államok és Kína „szuperhatalmi” státusszá lép elő. Ekkor már az európai régióban négy nagyhatalmat tudunk megkülönböztetni (Oroszországot, Franciaországot, Németországot és az Egyesült Királyságot). A hatalmi státuszt viszont leggyakrabban az állam hatalmáról alkotott külső kép határozza meg, és az államok maguk, saját érdekeik mentén, igyekeznek e státusz képét képességeikhez mérten manipulálni.

Egy rövid bekezdés erejéig hadd térjek ki példaként Oroszországra és Németországra! Oroszország Magyarország szempontjából regionális nagyhatalom. Az orosz–ukrán háború gyengítette Oroszország hatalmi megítélését, mivel hadereje nem tudott olyan sikereket elérni, amelyet vártak tőle. Hogy a háború következményei hogyan befolyásolják Oroszország hatalmi státuszát, még eldöntendő kérdés, és nagyban függ a háború kimenetelétől. Bár világszinten nukleáris kapacitásban felveszi a kesztyűt az Egyesült Államokkal, gazdasági vonalon minőségileg gyengébb hatalom, mint akár az USA, akár Kína. Németország pedig regionálisan gazdasági nagyhatalom, de világszinten közelében sincs egyik hegemonnak sem.

Elméleti keretében tehát az Egyesült Államok és Kína a két globális kiterjedésű és erőforrással bíró, a nemzetközi rendszert meghatározni tudó és akaró nagyhatalmak. Az ő versengésük nem a 2020-as évek elején indult, és így egy picit hosszabb távú gondolkodás tükrében, a történeti múlt miatt az Egyesült Államokat hegemonnak tituláljuk. Viszont mára már Kína gazdaságilag szinte minden vonalon paritásba került, illetve több esetben megelőzte az Egyesült Államokat. Katonai haderejében viszont még nem (nem is szólva a „puha hatalomról”). Ebből a történeti múltból kiindulva hívják az Egyesült Államokat a status quo hegemonnak, és Kínát a revizionista hegemonnak. A két hegemon

⁹ Továbbá megjegyzendő, hogy a hatalom definiálása ilyen esetekben önmagában problematikus, mivel egyes hatalmi struktúrák, például az állam is, úgy tudja a hatalmát növelni, ha „magasabb” kategóriájú „típusként” aposztrofálják és elemzik, ami erősítheti tárgyalópozícióját. E gondolatmenet fontos, de nem képezi jelen tanulmány integráns részét, így pusztán lábjegyzetben térek ki rá.

egyfelől összecsap majd globális szinten, de várhatóan a Magyarország számára fontosabb regionális, tehát közép-európai szinten is.

Mindenképp fontos megjegyezni, hogy a nemzetközi kapcsolatok irodalma angol-szász, vagy kifejezetten az Egyesült Államok szempontjából írja le a helyzetet. Viszont az Egyesült Államok egy globális ambíciókkal rendelkező nagyhatalom, amelynek a képességei is megvannak a hegemon szerep felvételéhez. Amikor például a Harvard Egyetem professzora, Graham Allison a Kína–USA nagyhatalmi versengésről ír, számára a rendszer és a régió ugyanaz, hiszen mind a két állam „hatalma” globális hatalmi kivételéről ad bizonyosságot. Természetesen Magyarország, amely nem rendelkezik globális ambíciókkal, más hatalmi célt kell hogy meghatározzon.¹⁰ Ezen cél meghatározása viszont nem a tudomány dolga, de észben tartandó, amikor ebből az elméleti keretből kiindulva elérünk azon három dilemmához, amely meghatározza Magyarország mozgásterét korunk nagyhatalmi versengésében.

Az első dilemma: Magyarország hatalmi identitása

Az első dilemma, amelynek helyes felmérése a magyar mozgáster meghatározásához elengedhetetlen, nem más, mint Magyarország hatalmi identitásának meghatározása. Hiszen a hatalmi identitás képezi a hatékony és hatásos külpolitika alapkövét. Példának okáért egy nagyhatalomnak nagyhatalmi módon érdemes viselkednie, mert ha nem teszi, felülkerekednek rajta. A hatalmi identitás meghatározásakor érdemes három szempontot figyelembe venni: elsősorban egy adott állam objektív hatalmi státuszát; másodsorban külső identitását (tehát hogy a többi állam miként hogy tekint rá); és harmadsorban pedig az önidentitását (vagyis azt, hogyan tekint saját magára az adott állam).

Az objektív kapacitás és a hatalmi státusz szintjén két államhatalmi típust érdemes meghatározni annak tükrében, hogy egy adott államnak van-e elég hatalma a rendszer szabályainak megalkotásához. Amelyik erre képest, azt nagyhatalomnak hívjuk, amelyik erre képtelen, azt pedig gyűjtő fogalomként nem nagyhatalomnak. Ha ebből a logikából indulunk ki, a nemzetközi rendszerben Magyarország nem nagyhatalomként definiálható, hiszen bruttó hazai össztermékünk nagyjából ötvenedik¹¹ a világon lévő közel kétszáz államból, és bár katonai hatalma fejlődik, messze elmarad a nagyhatalmakétól.

Külső identitásának kérdésében hazánkra világszinten kishatalomként tekint a többi állam. Itt érdemes még megemlíteni, hogy a hatalmi státuszok pontos meghatározása mindig relatív, tehát attól függ, hogy hány állam alkotja a rendszert, és milyen módon, illetve hány államra oszlik az összes elérhető hatalom. Ma világszinten komoly különbségek vannak a felső két (Kína és az Egyesült Államok), illetve az őket követő nagyjából

¹⁰ Tovább bonyolítja a kérdést, hogy a nem szigorú értelemben vett társadalomtudományi-politikatudományi megközelítésben is gyakran használják elemzők, szakértők és közéleti írók is ezeket a fogalmakat, viszont eltérő tartalmakat értenek alatta.

¹¹ CIA: *The World Factbook: Explore All Countries – Hungary* (2021. október 1.).

tíz-tizenöt középhatalom között (ilyen India, Oroszország, Németország, Japán), és mindenki más, a kishatalmak között.

Ugyanakkor Magyarország hatalmi önidentitása, főleg az elmúlt tíz évben, ütközik az előző kettővel. Megfigyelhető, hogy Magyarország külpolitikája inkább egy gyengébb regionális középhatalom logikájával működik, vagyis nem hajlandó „beállni a sorba”, hanem saját önálló, „szuverén” hatalmi célokat tűz ki. Ennek az önidentifikációnak az alapja a regionális megközelítés, ahol Magyarország hatalmi önidentitása a kishatalmi identitás felett van. Ebben a megközelítésben amennyiben Magyarország hatalmi régiójának nagyjából Európát vagy a tágabb közép-európai régiót vesszük, akkor mind politikai ambíciója és érdekérvényesítési képessége, mind GDP-je, de katonai ereje is egy gyengébb középhatalmi státuszt vagy e státusz elérésének a lehetőségét vázolja fel.¹²

Bárhogy is közelítsük meg Magyarország hatalmi identitását, nem nagyhatalmi státuszából fakadóan Budapestnek tisztában kell lennie azzal, hogy a rendszer szabályait nem tudja alkotni. Ha Washington és Peking a leválasztás vagy szétválasztás (*decoupling*) útjra lép, és egy új hidegháború felé sodródunk, ezt Magyarország nem tudja megakadályozni. Ugyanakkor hatalmi identitásának helyes meghatározása fontos, hiszen a külső és az önidentitási kép eltérő kockázatvállalási logikát diktál. Tágabb értelemben véve: a kishatalmi logikában a rizikót csökkentő lépések a kifizetődőek, viszont a középhatalmi identitásnál (még ha az csak regionális, illetve gyengébb is) a magasabb rizikóvállalás szokott előrevivő lenni.

A második dilemma: a szövetségi biztonsági dilemma

Hatalmi identitásának helyes meghatározása mellett Magyarországnak mint NATO-tagnak a realista megközelítés szerint a szövetségen belüli biztonsági dilemmát kell hatékonyan feloldania. Ebben a dilemmában kétfajta félelem jelenik meg a szövetséges kis- és középhatalmakban, amikor a nagyhatalmi versengés felerősödik. Egyfelől attól félnek, hogy a nagyhatalom majd magukra hagyja őket (ezt az angol szakirodalom *fear of abandonment*-nek, tehát a magára hagyástól való félelemnek nevezi), másfelől viszont attól, hogy a nagyhatalom olyan háborúba sodorja őket, ahol ők lesznek az áldozat (ez pedig *fear of entrapment*-nek, tehát a csapdába csalástól való félelemnek aposztrofálja). Ezek az alapjai a szövetségi biztonsági dilemmának, amelynek logikáját, mozgatórugóit helyesen kell Magyarországnak értékelnie, és ezekre építkezve kialakítani a jól beárazott válaszlépéseket.¹³

A nagyhatalmak feltett szándéka, hogy azt a látszatot keltsék a szövetséges kis- és középhatalmakban, hogy azoknak feltétlenül úgy kell viselkedniük, ahogy a nagyhatalom szeretné. De kutatások bizonyítják, hogy ez nincs így – ez pusztán egy politikai

¹² A középhatalom és a kishatalom fogalmak a politikatudomány világában is pontosításra szorulnak, főleg a középhatalmak illetve azoknak válfajai és változásainak vonatkozásában. A hatalmi identitások meghatározásánál tovább bonyolítja a helyzetet, hogy egy államnál a képességek mellett az aspirációkkal és a cselekvési potenciállal is számolni kell.

¹³ Glenn H. Snyder: The Security Dilemma in Alliance Politics. *World Politics*, 36. (1984), 4. 461–495.

kommunikáció, amelyet a nagyhatalom arra használ, hogy saját pozícióját erősítse.¹⁴ Amíg a nagyhatalomnak fontosabb a kapcsolat megőrzése, addig a kisebb szövetséges hatalomnak marad mozgástere.¹⁵ Viszont amint egy nagyhatalom úgy ítéli meg, hogy a kis- és középhatalom cselekedeteinek összessége túl költséges számára, felrúghatja a kapcsolatot, akár azzal, hogy magára hagyja, akár azzal, hogy csapdába csalja a kis- és középhatalmat. Ezeket a drasztikus lépéseket viszont a kisebb hatalomnak el kell kerülnie, ezért érdemes ezt a dilemmát észben tartania, amikor a mozgásterének maximalizálásán gondolkodik Magyarország.

És a nemzetközi rendszer szabályait nem a kis- és középhatalmak határozzák meg, hanem a nagyhatalmak, és amikor jelen vannak a hegemonok, amelyek most úgy tűnik, hogy ütközőpályán vannak. Ezért a szövetségesi biztonsági dilemma feloldásakor nagyon fontos eldönteni, hogy milyen kimenetelt prognosztizálunk a nagyhatalmi versengés végeredményeként. Elsődleges kérdés tehát, hogy az Egyesült Államok és a Kína közötti versengés világháborúvá fajulhat-e, mert ilyenkor a nagyhatalmak gyakran feláldozzák a kis- és középhatalmi szövetségeseiket a saját túlélésük érdekében. Ezt természetesen a kis- és középhatalmaknak el kell kerülniük.

Az elsődleges kérdés tehát az, hogy mit hoz majd a jövő az amerikai–kínai nagyhatalmi versengés és a rendszer tekintetében. Talán a leghíresebb és legelterjedtebb írás az amerikai–kínai nagyhatalmi versengésről Graham Allison harvardi professzor nevéhez köthető. Az általa „Thuküdidész csapdájának” aposztrofált elméleti keret adja az első pillért a versengés értelmezéséhez. Allison arra keresi a választ, hogy két hegemon elkerülheti-e a fegyveres konfliktust. Véleménye szerint az Egyesült Államok és Kína esetében elképzelhető, hogy nem lesz konfliktus, főleg, ha kiemelt figyelmet szentelnek ennek a kérdésnek a békés rendezésére a két állam vezetői.¹⁶ Egyes kínai kutatók is arra jutottak, hogy Thuküdidész csapdája elkerülhető, ha a két nagyhatalom kiterjeszti a gazdasági, politikai, biztonsági és kulturális együttműködést is. Más kutatók szerint a konfliktus szinte elkerülhetetlen, legfőképpen azért, mert a két nagyhatalom között a konfliktus forrásainak és típusainak száma komolyan megnövekedett.¹⁷

De léteznek ettől a jövőképtől eltérő értelmezések is. Egyes tudósok szerint nem érdemes az államokat objektív hatalmuk alapján rangsorolni, hanem inkább relációs, tehát egymáshoz viszonyított alapon kell a kapcsolatokat elemezni.¹⁸ Ezt a relációs megközelítést kiemelten helyénvalónak tartják a kishatalmak vonalán, de ez a fajta megközelítés még kevésbé elterjedt. Ha kilépünk a realizmus legszűkebb értelmezéséből, akkor megfigyelhetjük, hogy egyes államok nem pusztán a rendelkezésre álló erőforrásokat, hanem a másik állam szándékait is nézik. Itt a kutatók szerint akkor kell katonai konfliktussal

¹⁴ Glenn H. Snyder: *Alliance Politics*. Ithaca, Cornell University Press, 2007.

¹⁵ Eszter Simon: When David Fights Goliath: a Two-Level Explanation of Small-State Role-Taking. *Foreign Policy Analysis*, 15. (2019), 1. 118–135.

¹⁶ Graham Allison: The Thucydides Trap: Are the US and China Headed for War? *The Atlantic*, 2015. szeptember 24.

¹⁷ Yong Deng: Hegemon on the Offensive: Chinese Perspectives on US Global Strategy. *Political Science Quarterly*, 116. (2001), 3. 343–365.

¹⁸ Tom Long: It's not the Size, it's the Relationship: from 'Small States' to Asymmetry. *International Politics*, 54. (2017), 2. 144–160.

számolni az Egyesült Államok és Kína között, ha az Egyesült Államok rosszhiszemű cselekvőnek ítéli meg Kínát, amellyel nem tud bizalmi viszonyt kialakítani.¹⁹

Más neves politikatudósok szerint viszont az is elképzelhető, hogy Kína békés felemelkedést hajt végre. Ehhez Barry Buzan és Michael Cox szerint nem kell mást tennie, mint levonni a helyes következtetéseket az Egyesült Államok 1865 és 1945 között megtörtént hatalmi felemelkedéséből.²⁰ Megint mások szerint pedig már maga a kérdés ilyen módon való feltevése sem helyénvaló, mert nem a két nagyhatalom versengése kényszeríti majd konfliktusba Kínát és az Egyesült Államokat, hanem a két állam szövetségesei a régióban.²¹ Ha viszont sikerül elkerülni a két hegemon közötti háborút, akkor sem egyértelmű, hogy milyen világ jön. Bár a gazdasági háború a leginkább várt jövőkép, de a múltban a gazdasági háborúkat előbb-utóbb katonai követte. Egy másik lehetőség viszont, hogy technológiai-politikai versengés váltja fel a tradicionális politikai-ideológiáit.²² Egy stratégiai dimenzióban gondolkozó tanulmány szerint Kínának egyáltalán nem érdeke a tradicionális katonai vonalon elnyomni az Egyesült Államokat. A dominancia helyett, mivel hosszú távú érdekei úgy kívánják, a huzamosabb együttműködés is ugyanúgy elképzelhető jövőkép.²³

Összességében és átfogó történelmi megközelítésben az elmúlt évszázadokban tizenhat, hegemonok versengése által megjelölt időszakot tudunk megkülönböztetni.²⁴ Ezekből tizenkettő háborúval ért véget, de négy esetben el lehetett kerülni a háborút. A magyar szövetségi biztonsági dilemma helyes feloldása tehát nagyban attól függ, hogy mit prognosztizálunk, jön-e háború a két nagyhatalom között. Ehhez pedig azt kell leginkább is eldönteni, hogy a jelenünk és a jövőnk különbözik-e a múlttól.

A harmadik dilemma: korunk különlegességének kérdése

A harmadik fontos dilemma tehát az, hogy a jelenünk, tehát korunk, különleges-e – vagyis nemcsak mennyiségben, hanem minőségében eltér-e a történelem többi korszakától. Egyáltalán azért merül fel ez a kérdés, mert tapasztalunk egy történelmi szinten egyedi helyzetet. Ez pedig az, hogy 1945 óta nincs jelen a rendszerünkben, tehát világszinten, közvetlen nagyhatalmi háború. Kisebb, illetve úgynevezett *proxy* háborúk voltak és vannak, de nagyhatalom nagyhatalommal nem állt háborúban az elmúlt háromnegyed

¹⁹ Brandon K. Yoder: Uncertainty, Shifting Power and Credible Signals in US-China Relations: Why the “Thucydides Trap” is Real, but Limited. *Journal of Chinese Political Science*, 24. (2019), 1. 87–104.

²⁰ Barry Buzan – Michael Cox: China and the US: Comparable Cases of ‘Peaceful Rise’? *The Chinese Journal of International Politics*, 6. (2013), 2. 109–132.

²¹ Lam Peng Er: China, the United States, Alliances, and War: Avoiding the Thucydides Trap? *Asian Affairs: An American Review*, 43. (2016), 2. 36–46.

²² Barbara Lippert – Perthes Volkert: Strategic Rivalry between United States and China: Causes, Trajectories, and Implications for Europe. *Stiftung Wissenschaft und Politik-SWP-Deutsches Institute für Internationale Politik und Sicherheit*, 53. (2020), 4. 1–53.

²³ Joshua Shiffrin: The Rise of China, Balance of Power Theory and US National Security: Reasons for Optimism? *Journal of Strategic Studies*, 43. (2020), 2. 175–216.

²⁴ Allison (2015): i. m.

évszázadban. Az orosz–ukrán háborúban is inkább félproxyháborút látunk, mint közvetlen nagyhatalmit. A jelenleg megjósolhatatlan kimenetelű háború, valamint az, hogy abból majd milyen következtetést vonnak le az államok, nagyban befolyásolhatja e dilemmát. Ennek okának meghatározása kritikusan fontos.

A nagyhatalmi háború hiányának több magyarázata lehet. Az egyik magyarázat, hogy ez a periódus 1945 óta túl rövid ahhoz, hogy bármilyen következtetést le tudjunk vonni belőle. Ha ez így van, akkor nincs ok különlegességről beszélni, ezt a dilemmát figyelmen kívül kell hagyni. De ha mégiscsak jelentőségteljes, akkor is több oka lehet, aminek helyes felismerése kiemelten fontos a dilemmára adott hatékony válasz meghatározásakor.

Egyfelől a nukleáris fegyverek elterjedése is magyarázhatja, hogy nincs nagyhatalmi háború. Érvelhetünk amellett, hogy túl költségessé vált a háború. Ha ez a helyzet, akkor a háború szabályai csak átalakultak, és másképp kell a választ strukturálni. Vagy az is lehet, hogy a globalizációs folyamatok olyan mértékben alakították át a társadalmakat, hogy már minőségi változásról beszélünk, és nem érdeke senkinek ezeket visszaforgatni. Mind a két állítás megcáfolhatatlan történelmileg, mert nincs ellenpéldánk. De ezekre hosszú távú külpolitikát alapozni nehéz.

A háború hiányát okozhatta az is, hogy a jelenlegi hegemon, az Egyesült Államok, gyakran eltérően viselkedett az eddigiektől. Ezt általában a multilaterális diplomáciai tevékenysége, illetve a liberális nemzetközi világrend felállítására tett kísérletei igazolták – vagyis, hogy az Egyesült Államok nem érdekalapú nagyhatalom, hanem értékalapú. Ha ez magyarázná a nagyhatalmi háborúk hiányát, akkor is érdemes ennek az okát megvizsgálni. Megjegyzendő, hogy a történelem folyamán szinte mindig multipoláris vagy bipoláris rendszereket figyelhattunk meg, sosem volt egy teljes rendszert szinte egyeduralkodó állam által dominált időszak. A Szovjetunió felbomlásával viszont az USA ilyen, úgynevezett unipoláris helyzetbe került. A történelmi példáktól eltérően viszont az elmúlt harminc évben a rendszerben a hegemon a liberális világrend értékalapú logikájára hivatkozott. Ez az értékalapú nagyhatalmi viselkedés azonban, mivel az Egyesült Államoknak nem volt nagyhatalmi kihívója, valójában egy érdekalapú megközelítést is bújthatott.

Ennek az eldöntése kiemelten fontos a magyar mozgástér meghatározásakor, mivel a Washington által vezetett liberális világrend egyeduralma megkérdőjeleződni látszik Kína felemelkedésével. A dilemma feloldásakor eldöntendő kérdés, hogy visszatérhet-e a legutóbb a hidegháború alatt megtapasztalt érdekszféra-mentalitású világ. Érdekszférák alatt olyan, földrajzilag körülhatárolható régiót értünk, ahol a legerősebb állam hatalmat tud gyakorolni a többi, gyengébb állam felett. Ez egy hierarchiaalapú minirendszer, ahol a hatalmat gyakorló állam elég erős, és ha érdekei úgy kívánják, kint tartja a régióból a többi nagyhatalmat, valamint függőségi viszonyban tartja az érdekszférájába tartozó többi államot, avagy a kis- és középhatalmakat.

Ha azonban újra megvizsgáljuk az elmúlt harminc év történéseit egy realista²⁵ szemüvegen keresztül, akkor egy alternatív magyarázatot is találunk erre a korszakra.

²⁵ Fennáll egy másik lehetőség is, mégpedig hogy az emberi természet változott. Ez egy érdekes filozófiai eshetőség, de ennek taglalása nem célja ezen tanulmánynak.

Mégpedig azt, hogy az Egyesült Államok nem maga mögött hagyta az érdekszférákat, hanem egyszerűen egy egybefüggő, szinte határtalan érdekszférát alakított ki saját maga számára. És itt az értékalapú megközelítés csak érdekalapon nyugvó kommunikációs elem volt.

Ebben a dilemmában Magyarországnak úgy kell meghatároznia a mozgásterét ma, hogy nem tudja biztosan, mi lesz a jövő, csak a jelekből tud következtetni. Eltérő stratégiát kellene folytatnia, ha tudná, hogy katonai háború a jövő, vagy ha tudná, hogy az Egyesült Államok vagy Kína fogja nyerni a nagyhatalmi versengést, illetve akkor is, ha tudná, hogy a nukleáris fegyverek vagy a globalizációs folyamatok elterjedése idejével tette-e a háborút. Mivel ezeket nem tudja, magas bizonytalansági faktorról kell szembenéznie stratégiájának meghatározásakor. Kiindulópontként érdemes megjegyezni, hogy Magyarországnak, mint minden államnak, elsődleges célja most is ugyanaz, mint ami volt is és lesz, mégpedig, hogy saját biztonságát garantálja.

Makroszintű válaszstratégiák

Egy államnak a saját biztonsága garantálásához a nemzetközi rendszerben hatékony érdekérvényesítésre van szüksége. És ugyan a múlt században a nemzetközi kapcsolatok elmélete marginális szereplőként kezelte a kis- és középhatalmakat a nemzetközi rendszerben való érdekérvényesítéskor, modernebb tanulmányok ugyanakkor erre rációznak. Leírják többek között, hogy különösen a hidegháború végével nőtt meg a kis- és középhatalmak mozgásterét.²⁶ Több, egymástól eltérő stratégiát is követhetnek a kis- és középhatalmak, amikor ebben az új nemzetközi helyzetben egy felemelkedett Kínával és a kiújult nagyhatalmi versengéssel találják szembe magukat. Bármilyet is válasszanak, számukra különösen sok származékos hozadékkal járhat a cselekedeteiket a cselekedeteik magyarázatától, avagy politikai narratívájától, elkülöníteni.

Rendszerszinten három, egymástól jól elkülöníthető válaszstratégiára van lehetősége ilyen helyzetben egy államnak. Ezekből a nemzetközi kapcsolatok elmélete általában az ellensúlyozási (*balancing*) viselkedést szokta a legfőbb motiváló tényezőként említeni, amikor egyes államok szövetségesi, illetve helyezkedési stratégiáit írja le.²⁷ Ez a gyakorlatban annyit jelent, hogy amikor egy állam a rendszerben túl nagy hatalomra tesz szert, a többi állam, saját biztonságát féltve, összetömrül és ellensúlyozza. A második általánosan megfigyelt viselkedési forma a „együtt helyezkedés” (angolul *bandwagoning*). Itt egyes, kevesebb hatalommal rendelkező államok az egyensúlyozástól eltérő reakcióval válaszolnak egy egyre nagyobb hatalommal rendelkező állam vagy feltörekvő hegemon felemelkedésére. Nem ellensúlyozzák, hanem csatlakoznak a felemelkedő államhoz. Tehetik ezt saját biztonságuk megőrzése érdekében vagy pedig „profitmentalitásból”,²⁸

²⁶ Jeffrey Willis: Breaking the Paradigm(s): A Review of the Three Waves of International Relations Small State Literature. *Pacific Dynamics: Journal of Interdisciplinary Research*, 5. (2021), 1. 19–32.

²⁷ Stephen Walt: *Origin of Alliances*. Ithaca, Cornell, 1987.

²⁸ Randall L. Schweller: Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In. *International Security*, 19. (1994), 1. 72–107.

bízva abban, hogy javadalmazásban részesíti majd őket a feltörekvő nagyhatalom. Egy harmadik lehetőség a „hedging”, avagy az ékelési stratégia. Itt egy állam igyekszik a potenciális veszteségeit korlátozó ellenügyleteket kötni.²⁹

Ezekből a válaszstratégiákból a nagyhatalmak alapvetően a saját képességeik alapján önállóan tudnak választani. Viszont kis- és középhatalmak számára, mivel esetükben a biztonság önálló garantálása nem adott, eltérő szabályok működnek. Olyan kis- és középhatalmak számára, amelyek pedig már egy szövetségi rendszerben vannak, a válaszstratégia kialakításakor a szövetségi ráhatással is számolni kell.

A kis- és középhatalmak mozgásterének meghatározásakor azt mindenképp észben kell tartani, hogy a nagyhatalmak a múltban is alapvetően a saját érdekeiket nézték, és gyakran csak felhasználták a kis- és középhatalmakat. És mivel nem a kis- és középhatalmak alkotják a rendszer szabályait, hanem azokat a nagyhatalmak teszik, a kis- és középhatalmaknak a cselekedeteik mellett azok látszatára is különösen figyelni kell.³⁰ Jól megválasztott kommunikációs stratégiával ugyanazon cselekedetet lehet másként kommunikálni a két hegemon felé, ami növelheti egy kis- és középhatalom mozgásterét.

Elméleti összegzés, gyakorlati végszó

Érvelésünk szerint az e fejezetben bemutatott három elméleti dilemma helyes értelmezése határozza meg Magyarország mozgástere kialakításának mértékét és lehetőségét. Viszont ezek az elméleti kérdések, Magyarország kis- vagy középhatalmi identitása, a szövetségi biztonsági dilemma okozta kettős félelmek kezelése és korunk különlegességének megítélése, nem nyújtanak egyértelmű gyakorlati javaslatot. Az elmélet gyakorlattá átváltása nem egyértelmű folyamat, ami miatt néhány más szempontra is érdemes kitérni.

Elsőként is észben kell tartani, hogy a hatalom meghatározása folyamatosan változik, és a tudomány mindig csak követi a politikát. Emiatt „versenyhátrányban” van az elmélet a gyakorlathoz képest, bár a kettő valahol keresztezi egymást.³¹ Továbbá költséges eljárás a szövetségi rendszereket elhagyni. Kis- és középhatalmak nem is egykönnyen törnek meg szövetségi kötelekeiket, és a nagyhatalmi versengési folyamat önmagában eddig nem biztosított elég indokot ilyenre. Végezetül pedig a közép-európai régió sajátosságainak figyelembevételkor érdemes kiemelni, hogy a kutatások szerint a nem nagyhatalmak „olyan időszakokban voltak képesek befolyásolni a nagyhatalmak politikáját, amikor azok átmenetileg elvesztették hatalmukat a térségben”.³²

Egy szövetségi rendszert vezető nagyhatalom rendszerszintű pozíciójának megingása látszatának megjelenésekor tehát megnövekszik a szövetségi rendszerben lévő

²⁹ Kuik Cheng-Chwee: The Essence of Hedging: Malaysia and Singapore's Response to a Rising China. *Contemporary Southeast Asia: A Journal of International and Strategic Affairs*, 30. (2008), 2. 159–185.

³⁰ Shakaib Rafique: Conceptualizing Strategic Risk-taking by Small States Under Game Theory (A Constructivist Analysis). *The Journal of Social Science*, 5. (2021), 9. 16–33.

³¹ Ennek feldolgozása külön tanulmányokat érdemel.

³² Borhi László: A kisállamok szerepe a nemzetközi politikában. *Történelmi Szemle*, 56. (2014), 1. 61–73.

kis- és középhatalmak mozgástere. De csak mértékkel növekszik, és megfontoltan lehet a mozgásteret növelni, mivel a nagyhatalom más logikával ítéli meg az egyes kérdéseket, mint a kis- és középhatalom, ami növeli a hibakockázatot.

Magyarország számára a mozgásterének növelésekor, ennek a hibakockázatnak a mérséklése miatt, javaslatként azt tudjuk mondani, hogy el kell választani az erőforrások kezelését a befolyás kezelésétől,³³ valamint a cselekedeteket a cselekedetek kommunikációjától. Magyarország számára a jelenlegi rendszerszintű bizonytalanságban a mozgáster növelése fontos, de csak addig, amíg a saját szövetségi rendszeren belül ez nem okoz túl nagy károkat. Túlfeszíteni a húrt semmiképpen sem érdemes, mert abból csak rosszul jött ki eddig a történelem folyamán mindegyik kis- és középhatalom.

Irodalomjegyzék

- Allison, Graham: The Thucydides Trap: Are the US and China Headed for War? *The Atlantic*, 2015. szeptember 24. Online: www.theatlantic.com/international/archive/2015/09/united-states-china-war-thucydides-trap/406756/
- Borhi László: A kisállamok szerepe a nemzetközi politikában. *Történelmi Szemle*, 56. (2014), 1. 61–73.
- Brady, Anne-Marie – Baldhur Thorhallsson: Small States and the Turning Point in Global Politics. In Anne-Marie Brady – Baldhur Thorhallsson (szerk.): *Small States and the New Security Environment*. Cham, Springer, 2021. 1–11. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-030-51529-4_1
- Braveboy-Wagner, Jacqueline: Opportunities and Limitations of the Exercise of Foreign Policy Power by a Very Small State: The Case of Trinidad and Tobago. *Cambridge Review of International Affairs*, 23. (2010), 3. 407–427. Online: <https://doi.org/10.1080/09557571.2010.484049>
- Buzan, Barry – Michael Cox: China and the US: Comparable Cases of ‘Peaceful Rise’? *The Chinese Journal of International Politics*, 6. (2013), 2. 109–132. Online: <https://doi.org/10.1093/cjip/pot003>
- Cheng-Chwee, Kuik: The Essence of Hedging: Malaysia and Singapore’s Response to a Rising China. *Contemporary Southeast Asia: A Journal of International and Strategic Affairs*, 30. (2008), 2. 159–185.
- CIA: *The World Factbook: Explore All Countries – Hungary* (2021. október 1.).
- Deng, Yong: Hegemon on the Offensive: Chinese Perspectives on US Global Strategy. *Political Science Quarterly*, 116. (2001), 3. 343–365. Online: <https://doi.org/10.2307/798020>
- Er, Lam Peng: China, the United States, Alliances, and War: Avoiding the Thucydides Trap? *Asian Affairs: An American Review*, 43. (2016), 2. 36–46. Online: <https://doi.org/10.1080/00927678.2016.1150765>
- Illés Gábor: Thuküdidész és a politikai realizmus. *Politikatudományi Szemle*, 24. (2015), 1. 111–131.

³³ Skander Nasra: Governance in EU Foreign Policy: Exploring Small State Influence. *Journal of European Public Policy*, 18. (2011), 2. 164–180.

- Lippert, Barbara – Perthes Volkert: Strategic Rivalry Between United States and China: Causes, Trajectories, and Implications for Europe. *Stiftung Wissenschaft und Politik-SWP-Deutsches Institute für Internationale Politik und Sicherheit*, 53. (2020), 4. 1–53.
- Long, Tom: It's not the Size, it's the Relationship: from 'Small States' to Asymmetry. *International Politics*, 54. (2017), 2. 144–160. Online: <https://doi.org/10.1057/s41311-017-0028-x>
- Morrow, James D.: Arms Versus Allies: Trade-Offs in the Search for Security. *International Organization*, 47. (1993), 2. 207–233. Online: <https://doi.org/10.1017/S0020818300027922>
- Nasra, Skander: Governance in EU Foreign Policy: Exploring Small State Influence. *Journal of European Public Policy*, 18. (2011), 2. 164–180. Online: <https://doi.org/10.1080/13501763.2011.544490>
- Rafique, Shakaib: Conceptualizing Strategic Risk-taking by Small States Under Game Theory (A Constructivist Analysis). *The Journal of Social Science*, 5. (2021), 9. 16–33. Online: <https://doi.org/10.30520/tjsosci.870897>
- Schweller, Randall: Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In. *International Security*, 19. (1994), 1. 72–107. Online: <https://doi.org/10.2307/2539149>
- Shiffrinson, Joushua: The Rise of China, Balance of Power Theory and US National Security: Reasons for Optimism? *Journal of Strategic Studies*, 43. (2020), 2. 175–216. Online: <https://doi.org/10.1080/01402390.2018.1558056>
- Simon, Eszter: When David Fights Goliath: a Two-Level Explanation of Small-State Role-Taking. *Foreign Policy Analysis*, 15. (2019), 1. 118–135. Online: <https://doi.org/10.1093/fpa/ory002>
- Snyder, Glenn H.: *Alliance Politics*. Ithaca, Cornell University Press, 2007.
- Snyder, Glenn H.: The Security Dilemma in Alliance Politics. *World Politics*, 36. (1984), 4. 461–495. Online: <https://doi.org/10.2307/2010183>
- Szalai Máté: A világrend fragmentációja és a kisállamok helyzete az új koronavírust követhetően. *Külgügyi Szemle*, 19. (2020), 3. 57–77. Online: https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2020.3.04
- Thuküdidész: Méloszi dialógus. In Thuküdidész: *Peloponnészoszi háború V*. Ford. Muraközy Gyula. 2.
- Walt, Stephen: *Origin of Alliances*. Ithaca, Cornell, 1987.
- Waltz, Kenneth: *Theory of International Politics*. Reading, Massachusetts, Addison-Wesley, 1979.
- Willis, Jeffrey: Breaking the Paradigm(s): A Review of the Three Waves of International Relations Small State Literature. *Pacific Dynamics: Journal of Interdisciplinary Research*, 5. (2021), 1. 19–32.
- Yoder, Brandon K.: Uncertainty, Shifting Power and Credible Signals in US-China Relations: Why the “Thucydides Trap” is Real, but Limited. *Journal of Chinese Political Science*, 24. (2019), 1. 87–104. Online: <https://doi.org/10.1007/s11366-019-09606-1>